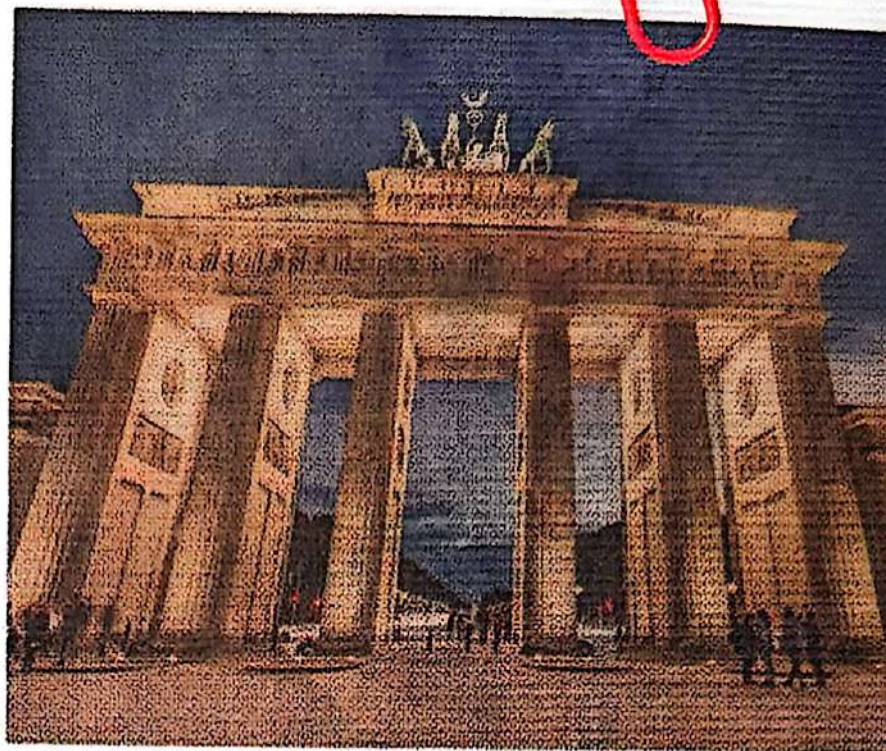

Έρικα Αθανασίου
Αλίκη Αλιφέρη
Έλενα Αρτζανίδου
Χρήστος Αστερίου
Νίκος Βλαχάκης
Ισμήνη Δασκαρόλη
Θεόδωρος Π. Ζαφειρίου
Βασίλης Ζώνιος
Μαρί-Νικόλ Θεοδωράκη
Ελπιδοφόρος Ιντζέμπελης
Θεοδωρής Ιντζέμπελης
Γρηγόρης Καγγελάρης
Έλσα-Ursula Κορνέτη
Αχιλλέας Μάμαλης
Αγλαΐα Μπλιούμη
Νάστα
Μιχάλης Πατένταλης
Ειρήνη Περπερίδου
Κώστας Πούλος
Έβαν Ράιντς
Θωμάς Σιταράς
Άννα Τασσόγλου
Γεράσιμος Τζιβράς
Λίτσα Τότσκα
Βασιλεία Τριάρχη
Κωστούλα Τωμαδάκη
Ηλίας Φραγκάκης
Δήμος Χρυσός

WILLKOMMEN IN DEUTSCHLAND

28 ιστορίες από τη Γερμανία

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

εύμαρος

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ

Στην τέταρτη Γερμανία

Το ταξίδι μου στη (Δυτική) Γερμανία το προετοίμαζα χρόνια. Από το 1970. Έτσι άρχισα στο Ινστιτούτο Γκέτε Αθηνών την εκμάθηση της γερμανικής γλώσσας, που λόγω της αρχαιοελληνικής της λογικής, εν αντιθέσει προς τη συγγενική της μεν, «άναρχη» δε, αγγλική, πήγαινε στην ελληνική μου γλωσσική παιδεία πολύ περισσότερο. Βέβαια, η διαφορά ανάμεσα στην «παθητική» κατανόηση και την «ενεργητική» χρήση της ξένης γλώσσας με έκανε να νιώσω τι σημαίνει ξενιτιά, αλλά και πάλι, στον εξαρχής προγραμματισμένο χρόνο ενός τετραετούς εκπαιδευτικού, παρέμεινα στα ξένα απλώς ένας «επισκέπτης μετανάστης». Σήμερα δε, ακόμη και την αλλαγμένη μετά την επανένωση Γερμανία την καταλαβαίνω (ίσως και τη συμπονώ, μαζί με τους Γερμανούς δημοκρατικούς φίλους μου) και τη θεωρώ δεύτερη πατρίδα.

Ήταν ένα κρύο σούρουπο του Φεβρουαρίου του 1978, όταν με την αφέλεια του ιστορικοημιμαθούς, αλλά με τη φιλοδοξία μεταπτυχιακών σπουδών στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο, αποβιβάστηκα μετά από σαρανταοκτάωρο ταξίδι στον σιδηροδρομικό σταθμό του Ρέγκενσμπουργκ.

Μετά από δεκάωρο ύπνο με όνειρα που δεν είχαν αποσυνδεθεί ακόμα από τα πρόσωπα, τα βιώματα και τη γλώσσα της πατρίδας, ξύπνησα στο ξενοδοχείο ξεκούραστος, αλλά ακόμη ζαλισμένος, στην πόλη που ίδρυσαν οι Ρωμαίοι περί το 170 μ.Χ. με το όνομα *Castra Regina*, δηλαδή Φρούριο. Αργότερα με-

σαιωνική πόλη, ατόφια ως σήμερα, από την εποχή της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, γνωστή και ως Ρατισβόνη, κτισμένη στις όχθες του βορειότερου και τελευταίου πλωτού τμήματος του Δούναβη. Στις παρυφές του Βαυαρικού Δάσους. Στην καρδιά της Βαυαρίας.

Ήταν το πρώτο μου ταξίδι στο εξωτερικό, στα είκοσι έξι μου χρόνια, και μάλιστα με το αγαπημένο μου μέσο, το τρένο. Απολαμβάνοντας το πλούσιο πρωϊνό στο σαλόνι του ξενοδοχείου, έμεινα ξαφνικά ενεός από το θέαμα του Παρθενώνα, (ναι, ναι, του Παρθενώνα!) που πρόβαλε στα κατάπληκτα μάτια μου από το αντικρινό, χωρίς κουρτίνες, παράθυρο.

Μα τι μου συμβαίνει; ανησύχησα. Βγήκαν από τον ύπνο τα όνειρα και με κυνηγούν και στον ξύπνο; Ή δεν μπορώ να απαλλαγώ από τον τόπο μου, που με εκδικείται για την προδοσία να τον απαρνηθώ, και πρέπει, για να γλιτώσω από τα φαντάσματά του, να κλείσω αμέσως εισιτήριο και μάλιστα αεροπορικό της μετανοίας; (Για διπλή προδοσία: εκτός δηλαδή της πατρίδας, και για την προτίμησή μου στο τρένο).

Να μην τα πολυλογώ. Για την ατελή γνώση μου της ιστορίας, της ελληνικής ιστορίας εννοώ, ναι μεν η ευθύνη μπορεί να αποδοθεί κατά κύριο λόγο στο σχολείο και τη φοβική Ελλάδα απέναντι στο σύνολο της ιστορίας της, αλλ' άμοιρη δεν είναι και η δική μου (διαχρονική) αδιαφορία.

Ασφαλώς η Ακρόπολη, που έχω επισκεφθεί ελάχιστες φορές και αυτές για να συνοδεύσω φίλους μου αλλοδαπούς, δεν μου εμφανίστηκε εδώ ως όραμα ή αντικατοπτρισμός. Αυτή εδώ είναι μια άλλη.

Η πραγματική παραμένει στη θέση της, ακρωτηριασμένη από έναν λόρδο, όμως αυτή εδώ, η «άλλη», ενσαρκώνει, αρτιμελής, τον θαυμασμό για την Αρχαία Ελλάδα του βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου του Α', πατέρα του πρώτου βασιλιά του ανεξάρτητου κράτους μας Όθωνα (1832-1864). Ο θαυμασμός

αυτός πάντως ενείχε και ιδιοτέλεια, όταν έφερε, έναντι ακριβού αντιτίμου σε ευρωπαίους αρχαιοκάπηλους, και τα εκτιθέμενα σήμερα στη Γλυπτοθήκη του Μονάχου γλυπτά του Ναού της Αφαίας.

Εν παρενθέσει: Η ιστορία και τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν τότε στην Ελλάδα, και δεν είναι τοις πάσι γνωστά, μπορεί κανείς να τα αναζητήσει στα βιβλία της ιστορίας και ευκολότατα στο διαδίκτυο. Άλλη υπόθεση η αποτίμησή τους από τον καθένα ή, όπως είθισται να λέγεται μάλλον με δόση σκεπτικισμού και αμφιβολίας, από τον αδέκαστο ιστορικό. Η ιστορική δικαιοσύνη πάντως απαιτεί, ανεξάρτητα από την πορεία της οθωνικής βασιλείας, να μνημονεύσουμε την αγάπη του βασιλικού ζεύγους στην Ελλάδα, που την απέδειξαν, όταν ζήτησαν και ετάφησαν στο Μόναχο ντυμένοι Έλληνες. Ο Όθων με φουστανέλα και η Αμαλία με την παραδοσιακή ενδυμασία της εποχής.

Ο δεύτερος Παρθενώνας, λοιπόν, ένα –από κοντά ιδωμένο– μάλλον χοντροκομμένο αντίγραφο του αθηναϊκού πρωτοτύπου, σχεδιάστηκε από τον πατέρα του Όθωνα το 1807. Για την ανέγερσή του (μεταξύ 1830 και 1842) επιλέχθηκε ένας λόφος ανατολικά του Ρέγκενσμπουργκ, επάνω από τον Δούναβη. Η «Ακρόπολη» της Βαυαρίας. Που δεν λέγεται φυσικά Ακρόπολη, αλλά Βαλχάλα (Walhalla). Όνομα που δεν παραπέμπει ασφαλώς στην Αρχαία Ελλάδα, αλλά στη σκανδιναβική μυθολογία και την «αίθουσα των σφαγιασθέντων» (Valhoel), αφιερωμένη στους πεσόντες Σκανδιναβούς ήρωες. Στο εσωτερικό του βαυαρικού Παρθενώνα φιλοξενούνται προτομές διασήμων προσωπικοτήτων (πολιτικών, επιστημόνων, καλλιτεχνών), που τίμησαν διαχρονικά τη γερμανική γλώσσα.

Άγνοια είχα και πολλών άλλων ιστορικών αξιοθέατων της πόλης. Μεταξύ αυτών της περίφημης Πέτρινης Γέφυρας, που κτίστηκε μεταξύ 1135 και 1146, από την οποία πέρασαν οι ιπ-

πότες της 2ης και 3ης Σταυροφορίας στον δρόμο τους προς τους Αγίους Τόπους. Και κυρίως του γοτθικού καθεδρικού ναού του Αγίου Πέτρου, που η ανέγερσή του άρχισε το 1275 και ολοκληρώθηκε με τους πύργους του το 1869.

Άγνοια πάντως φαίνεται να είχαν και οι μόνιμοι κάτοικοι (μαζί μ' εμένα τον πρόσκαιρο) της πόλης για τα γεγονότα που συνδέθηκαν με το σκάνδαλο κακοποιητικών πράξεων (και σεξουαλικών) με θύματα τα παιδάκια της σπουδαίας παιδικής εκκλησιαστικής χορωδίας, πασίγνωστης ως «τα σπουργιτάκια» της παραπάνω Μητρόπολης του Ρέγκενσμπουργκ (Domspitzen). Διευθυντής της χορωδίας από το 1964 μέχρι το 1994 και υπεύθυνος της συγκάλυψης του σκανδάλου ήταν ο Γκέοργκ Ράτσινγκερ, αδελφός του μετέπειτα Πάπα Βενέδικτου ΙΣΤ'. Ο κατά κόσμον Γιόζεφ Αλόις Ράτσινγκερ, ο οποίος παραιτήθηκε, επισήμως λόγω ηλικίας και υγείας, το 2013, είχε ως καθηγητής δογματικής θεολογίας διδάξει μέχρι το 1977 σε διάφορα γερμανικά Πανεπιστήμια, μεταξύ των οποίων και του Ρέγκενσμπουργκ. Συνειρμοί, που δεν πέρασαν απαρατήρητοι.

Τριάντα τρία χρόνια μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, το ιστορικό και διατηρητέο Ρέγκενσμπουργκ είχε γλιτώσει από τους καταστρεπτικούς συμμαχικούς βομβαρδισμούς των μεγάλων γερμανικών πόλεων. Όμως και οι φοβερές πληγές στις μεγάλες αυτές πόλεις της Δυτικής Γερμανίας (Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας) είχαν πλήρως επουλωθεί. Την εποχή του πολέμου θύμιζαν μόνο κάποια τανκς στις συμμαχικές ζώνες των ΗΠΑ, της Μ. Βρετανίας και της Γαλλίας στο Δυτικό Βερολίνο. Αλλά το Δυτικό Βερολίνο ήταν τότε κάτι ξεχωριστό. Μέσα στην κομμουνιστική Ανατολική Γερμανία, δηλαδή τη σοβιετική ζώνη, ζούσε σ' ένα ιδιότυπο καθεστώς αυτονομίας, απολαμβάνοντας το υψηλό και φανταχτερό βιοτικό επίπεδο των πολιτών της Δυτικής Γερμανίας, χωρισμένο από την Ανατολική Πλευρά με το Τείχος του ψυχρού πολέμου.

Το Τείχος αυτό εμπόδιζε μεν από το 1961, που κτίσθηκε, τους πολίτες της σοσιαλιστικής Ανατολικής Γερμανίας να περάσουν στη Δυτική, αλλ' όχι και τις εικόνες της δυτικής τηλεόρασης να κάνουν την αντίθετη πορεία και να προβάλλουν στους εγκλωβισμένους Γερμανούς τον καπιταλιστικό παράδεισο. Αυτόν που πολλοί απ' αυτούς έμελλε, από την πτώση του «Τείχους του Αίσχους» το 1989, να γνωρίσουν και από την ανάποδη.

Το Δυτικό Βερολίνο συνδεόταν με τη Δυτική Γερμανία με ερμητικά κλειστό αυτοκινητόδρομο και σιδηρόδρομο με κλειδωμένες πόρτες. Το 1979 είχα την τύχη να συμμετάσχω σε μια οργανωμένη από το Πανεπιστήμιο του Ρέγκενσμπουργκ εκδρομή στο Δυτικό Βερολίνο και να γνωρίσω και το Ανατολικό του τμήμα με ειδική άδεια που δινόταν μόνο σε αλλοδαπούς φοιτητές για μια ημερήσια παραμονή. Αξιομνημόνευτο γεγονός από αυτή την εκδρομή και το σοκ από το φάντασμα μιας προπολεμικής Γερμανίας στο Ανατολικό Βερολίνο, μου συνέβη το βράδυ στον ίδιο συνοριακό σταθμό του ανατολικογερμανικού μετρό, με το οποίο έπρεπε να επιστρέψω στο Δυτικό Βερολίνο. Είχα αγοράσει πολύ φθηνά, συγκριτικά με τις τιμές στη Δυτική Γερμανία, τους τρεις τόμους του μαρξιστικού *Κεφαλαίου*. Ο Ανατολικογερμανός αστυνομικός στον έλεγχο διαβατηρίων κοίταξε καχύποπτα το πακέτο με τα βιβλία, απαίτησε να το ανοίξω, με ρώτησε «τι είναι αυτά» (!), τα ξεφύλλισε εξονυχιστικά, προφανώς από φόβο μήπως μεταφέρω κάτι ύποπτο ή απαγορευμένο να βγει από την Ανατολική Γερμανία (την DDR) και ευτυχώς μου τα επέστρεψε – απορημένος! Οι εμπειρίες μου από την επίσκεψη εκείνη, έστω και για μια μέρα, στην DDR ήταν πολλές και πλούσιες, αλλά αποτελούν ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο, που δεν χωράει εδώ. Να πω μόνο, ότι είχα την ευκαιρία να δω μια θεατρική παράσταση σε ανατολικογερμανικό θέατρο, ένα είδος σατιρικής επιθεώρησης με αιχμές κατά του καθεστώτος. Πέντε χρόνια αργότερα, στο Ινστιτούτο Γκέτε

των Αθηνών, έμελλε να γνωρίσω τον αριστερό ποιητή και τραγουδοποιό Βολφ Μπίρμαν, που το κομμουνιστικό καθεστώς τού στέρησε το 1976 την ανατολικογερμανική ιθαγένεια, την οποία εκείνος είχε το 1953 εθελοντικά αιτηθεί. Είχα μεταφράσει ποιήματά του, ένα εκ των οποίων είχε θέμα μια εκτέλεση τριών ανταρτών στον ελληνικό εμφύλιο. Και του χάρισα το περιοδικό που το είχε δημοσιεύσει (*Η λέξη*, τ. 49, 1985). Το 1993 ξανα συνάντησα τυχαία τον Βολφ Μπίρμαν στη Σουηδία, στην Έκθεση Βιβλίου του Γκέτεμποργκ. Πόσο μικρός είναι ο κόσμος με μεγάλες καμιά φορά συγκινήσεις!

Πίσω στο Ρέγκενσμπουργκ και στη δουλειά. Είναι η περίοδος των καλοκαιρινών διακοπών και η δουλειά με περιμένει σ' ένα άλλο παραγωγικότερο (και σε εμπειρίες ζωής) πανεπιστήμιο. Ένα εργοστάσιο. Το δυτικογερμανικό κράτος έδινε σε όλους τους φοιτητές, Γερμανούς και αλλοδαπούς, άδεια εργασίας, που ίσχυε αποκλειστικά κατά τις θερινές διακοπές. Έτσι αναπλήρωνε το κενό που άφηναν οι κανονικοί εργάτες, κάνοντας χρήση της άδειάς τους. Στο εργοστάσιο γνώρισα τη γερμανική, αλλά και πολυπολιτισμική ζωή, πόρρω απέχουσα από τη σημερινή προβληματική. Μια ανέφελη συνύπαρξη με τους Γερμανούς, αλλά και με πολλούς μετανάστες. Τούρκους, Γιουγκοσλάβους και Έλληνες φυσικά, όπως και αλλοδαπούς φοιτητές από την Αφρική και την Ασία. Άμεσες βιωματικές σχέσεις με μυρωδιές από άλλες κουλτούρες. Ινδοί, που μύριζαν κάρι και σπούδαζαν ιατρική και την κατέκριναν, συγκρίνοντάς τη με την «ολιστική» δική τους. Γιουγκοσλάβοι ανακατεμένοι (Σέρβοι, Μαυροβούνιοι, Κροάτες, Βόσνιοι), ανύποπτοι ακόμη για το αιματοκύλισμα που τους παραμόνευε κατά την επιστροφή τους, από το υπαρκτό γερμανικό θαύμα στην υπαρκτή σοσιαλιστική αυταπάτη.

Άλλωστε, η μεταπολεμική Γερμανία, μετά τη ναζιστική λαίλαπα, είχε επιλεγεί ως η βιτρίνα του «ελεύθερου δυτικού κό-

σμου» απέναντι σ' εκείνον του ανατολικού «παραπετάσματος». Χάρισμα των πολεμικών χρεών και αφοπλισμός, με τα αμερικανικά κεφάλαια να εισρέουν και να κατευθύνονται στα έργα υποδομής της ειρηνικής οικονομίας. Η ορθολογική διαχείριση των Γερμανών με την πεισματική δουλειά τους ως «ζώα εργασίας» – Αρμπαϊτσίρε (Arbeitstiere), αποκαλούσαν τους εαυτούς τους– αλλά και με τη συνεισφορά των ξένων εργατών, των γκασταρμπάιτερ (Gastarbeiter), από χώρες που γνώρισαν τη γερμανική μπότα, αλλά τώρα καλυτέρευαν τη ζωή τους δουλεύοντας οικειοθελώς με καλούς μισθούς στους Γερμανούς εργοδότες, οικοδόμησε εκείνα τα χρόνια το περίφημο γερμανικό θαύμα. Κρύβονταν και δολοφόνοι σε πολλά από αυτά τα συμπαθητικά γερμανικά πρόσωπα, εργοδοτικά, αλλά και εργατικά; Κανείς δεν μιλούσε γι' αυτό το δυσάρεστο παρελθόν, φαίνονταν όλα περασμένα-ξεχασμένα. Κάνοντας παρέα με συνομηλικούς μου Γερμανούς, φοιτητές και μη, λίγο κάτω απ' τα τριάντα, καταλάβαινα ότι οι ενοχές του γερμανικού παρελθόντος βάρυναν πολύ περισσότερο αυτούς, τα παιδιά και τα εγγόνια δηλαδή της γενιάς του πολέμου, που τώρα ζούσαν σε μια υπαρκτή δημοκρατική χώρα με όλες τις ατέλειες του κατά Τσόρτσιλ «χειρότερου πολιτεύματος με εξαίρεση όλα τα άλλα» (συμπεριλαμβανομένου του «υπαρκτού σοσιαλισμού»). Πολλοί βέβαια αναμασούσαν και τη δικαιολογία, ότι τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο προκάλεσαν οι επαχθείς όροι της ειρήνης, που επιβλήθηκαν στη Γερμανία από τους νικητές του πρώτου.

Δεν νομίζω, φυσικά, ότι η δικαιολογία αυτή πιάνει στα Καλάβρυτα και το Δίστομο.

Στα Καλάβρυτα βρέθηκα το 1975, τρία χρόνια πριν φύγω για τη Γερμανία. Δεν θυμάμαι να κυκλοφορούσε γυναίκα στην πόλη χωρίς μαύρα. Τριάντα δύο χρόνια περασμένα, από τη 13η Δεκεμβρίου 1943, αλλ' όχι ξεχασμένα. Τα γεγονότα τα πληροφορείται κανείς εύκολα σήμερα από το διαδίκτυο, 500 άμαχοι

άνδρες Καλαβρυτινοί, αντίποινα έναντι 77 εκτελεσθέντων από τους Έλληνες αντάρτες Γερμανών στρατιωτών. Επειδή ο πόλεμος πατήρ πάντων, πάντα και παντού, νεκρών τε και ζωντανών κηρύσσεται τελικά αθώος, λόγω μάλλον αχρωματοψίας.

Με ορμητήριο το Ρέγκενσμπουργκ, στο οποίο έμεινα τέσσερα χρόνια, ταξίδεψα σε πολλές χώρες της Ευρώπης, περιλαμβανομένων εκείνων του ανατολικού μπλοκ και στις κυριότερες πόλεις της Δυτικής Γερμανίας. Επειδή αργότερα, μετά την Ενοποίηση της Γερμανίας, διέμεινα άλλα τέσσερα χρόνια στη Σουηδία, στο Γκέτεμποργκ, με την εύκολη πρόσβαση στη Βόρεια Γερμανία, παρακολούθησα από κοντά τη μετάβαση στην πέμπτη Γερμανία των τριών τελευταίων αιώνων. Τότε επίσης συνειδητοποίησα σε ποια Γερμανία είχα ζήσει εγώ: στην τέταρτη, την παράλληλη προς την τρίτη. Είχαν προηγηθεί η Δημοκρατία της Βαϊμάρης, η Ναζιστική και η «παράλληλη» (της τέταρτης) Ανατολική (DDR).

Τολμηροί άνθρωποι ευτυχώς υπήρχαν πάντα. Ακόμη και μέσα στην καρδιά της ναζιστικής Γερμανίας, εκεί που στις 12 Μαΐου του 1933 «εορτάσθηκε» στο Ρέγκενσμπουργκ από τη χιτλερική νεολαία η Καύση του Βιβλίου, ήσαν εκείνοι που αντιστάθηκαν στον ζόφο.

Ένας από αυτούς, που συνέδεσε μάλιστα μεγάλο μέρος της ζωής του με το Ρέγκενσμπουργκ, ήταν ο Όσκαρ Σίντλερ. Ήταν επιχειρηματίας, που δραστηριοποιείτο στην πόλη αυτή με αγαθοεργό δράση υπέρ των εργατών του προπολεμικά. Αργότερα υπήρξε μέλος του Ναζιστικού Κόμματος που, ρισκάροντας τη ζωή του, έσωσε πάνω από χίλιους Εβραίους (εβραϊκή κοινότητα υπήρχε στο Ρέγκενσμπουργκ από το 981 μ.Χ.) κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος. Μετά το τέλος του πολέμου το ζεύγος Σίντλερ έζησε στο Ρέγκενσμπουργκ μέχρι το 1949, οπότε μετανάστευσε στην Αργεντινή. Ο ηρωισμός του Σίντ-

λερ απαθανατίστηκε στην περίφημη ταινία του 1993 *Η λίστα του Σίντλερ* του Στίβεν Σπίλμπεργκ.

Τελειώνοντας αυτήν την εν περιλήψει ιστορική αναδρομή και το σύντομο προσωπικό μου χρονικό, με κυριεύει ξανά η νοσταλγία και η λύπη για την τύχη της Φοιτητικής Εστίας όπου διέμεινα τέσσερα χρόνια, η οποία κτίσθηκε το 1969 και ανήκε στην Ευαγγελική Εκκλησία. Επρόκειτο για δύο κτίρια, ένα εννεαώροφο, το Λούτερχάιμ (Lutherheim), και δίπλα του ένα διώροφο, το Κεπλερχάουζ (Kepplerhaus), απέναντι από τον επαρχιακό ακόμα τότε σιδηροδρομικό σταθμό. Νοσταλγία για τα νεανικά, γεμάτα μέλλον (και για την ίδια τη Γερμανία) εκείνα χρόνια και λύπη, γιατί σαράντα χρόνια αργότερα, στην τελευταία επίσκεψή μου στη βαυαρική αυτή πόλη, μόλις κατέβηκα από το τρένο στον κοσμοπολίτικο σταθμό της πολύ μεγαλύτερης πλέον πόλης, δεν είδα, όπως περίμενα, το συγκρότημα αυτό μπροστά μου, και προς στιγμήν αμφέβαλα και πανικοβλήθηκα ότι μπέρδεψα τον σταθμό. Είδα απλώς μια λεωφόρο και στάσεις λεωφορείων. Ήταν σοκαριστικό. Ένας ακόμη εκλιπών από την εποχή της νεότητάς μου. Την ακαριαία με ανατίναξη κατεδάφισή του στις 5 Ιανουαρίου 2020 μπορεί να παρακολουθήσει κανείς και σήμερα στο διαδίκτυο.

Από την εποχή εκείνη ως περιοριστώ μνημονεύοντας μόνο δύο σημαντικές συναντήσεις μου στον χώρο αυτής της Φοιτητικής Εστίας. Η πρώτη μ' έναν ηλικιωμένο Γερμανό στο όμορφο καφέ του ισογείου. Είναι σύνηθες στη Γερμανία, όταν δεν υπάρχουν διαθέσιμα τραπέζια, να σου ζητούν την άδεια να καθίσουν μαζί σου. Σε λίγο, μετά τις σύντομες συστάσεις, με έκπληξη και γνήσια χαρά που ήμουν από την Ελλάδα, ο ηλικιωμένος αυτός Γερμανός μού είπε πως υπηρέτησε στην Ελλάδα κατά την Κατοχή, ως στρατιώτης της Βέρμαχτ, διευκρινίζοντας αμέσως ότι δεν ήταν μάχιμος, αλλά μέλος στρατιωτικής μπάντας! Ύστερα μου περιέγραψε το πώς ο γερ-

μανικός στρατός τότε στρατολογούσε τους νέους και τους έστελνε στα διάφορα μέτωπα. Και το φοβερότερο: πώς τους αρνητές τους εκτελούσαν. Και πού; Στον χώρο του μεταπολεμικού Πανεπιστημίου του Ρέγκενσμπουργκ! Στον ίδιο χώρο, όπου εγώ είχα επιλέξει να μετασπουδάσω «Ευρωπαϊκό Δίκαιο»...

Το οποίο ολοκλήρωσα αργότερα, στην Ελλάδα (με ένα ακόμη άγραφο κεφάλαιο Ευρωπαϊκής Ιστορίας), όταν διάβασα για την τοποθεσία όπου οικοδομήθηκε το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Πάνω από εβραϊκούς τάφους! Ίσως στο μέλλον κτισθεί και ένα ισραηλινοαραβικό Πανεπιστήμιο στην Παλαιστίνη. Πάνω από διπλοθαμμένους, παιδιά και ομήρους. Που θα διδάσκει Διεθνές Δίκαιο.

Για να είμαι δίκαιος, όμως, πρέπει να πω ότι η Ιστορία διδάσκει επίσης πως οι εξαιρέσεις δεν επιβεβαιώνουν πάντοτε τον καταθλιπτικό κανόνα της ανθρώπινης φύσης. Αντιθέτως, συνιστούν έναν εξαιρετικό Κανόνα Ανθρωπιάς μέσα και στις πιο απάνθρωπες συνθήκες. Ενδεικτικό παράδειγμα, ο Σίντλερ.

Η γενιά μου στάθηκε τυχερή. Ήρθε στον κόσμο λίγο μετά το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου, έζησε ειρηνικά πάνω από εβδομήντα χρόνια. Τι μέλλεται; Ελπίζω όχι ο Γ΄. Ποτέ πια.

Στη Γερμανία έζησα ευχάριστα, ακόμη και τις στιγμές που μου δημιουργούσαν δυσάρεστα συναισθήματα, αλλά τουλάχιστον εν ειρήνη. Φίλοι με χαρακτήριζαν, πειραχτικά βέβαια, μαζοχιστή, επειδή δεν έχανα ταινία του σπουδαίου, αλλά «ψυχοπλακωτικού» Γερμανού σκηνοθέτη Ράινερ Βέρνερ Φασμπίντερ, που μεσουρανούσε εκείνη την εποχή, με την υπέροχη πρωταγωνίστριά του Χάνα Σιγκούλα. Δημιουργός που με κάθε του ταινία διείσδυε στα ερέβη της γερμανικής ψυχής, κάτω από τη λαμπερή επιφάνεια του βιοτικού επιπέδου, το οποίο διαδέχθηκε την πείνα και τον εξευτελισμό της πολεμικής ήττας του τρίτου γερμανικού Ράιχ. Και έφυγε στα τριάντα επτά του,

αφού ταρακούνησε τις συνειδήσεις των συμπατριωτών του και αποκάλυψε τον δικό τους υποσυνείδητο φόβο, ότι αυτό το επίπεδο είναι ανά πάσα στιγμή εύθραυστο, επειδή δεν είναι ιστορικά λογικό. Τη Χάνα Σιγκούλα την είδα αργότερα στη Λυρική Σκηνή της οδού Ακαδημίας να τραγουδά μόνη και ελαφρώς γερασμένη, αλλά πάντα γοητευτική.

Όμορφες γίνονταν ακόμη κι οι άσχημες νεαρές γυναίκες στη Δυτική Γερμανία, ωραία μακιγιαρισμένες με λιγότερο ή περισσότερο ανασηκωμένη τη μύτη. Οι ηλικιωμένες εξίσου «κοκέτες», πολλές μιλούσαν με νοσταλγία για την περίοδο της χιτλερικής ακμής.

Στην τετραετή, μικρή ουσιαστικά, διαμονή μου στη Γερμανία, περιορίστηκα στα θετικά της πρόσημα. Δεν έψαχνα ιδεολογικές ή ιδεοληπτικές πεποιθήσεις Γερμανών συνομιλητών μου, γνωστών ή και φίλων μου. Εκτός ελαχίστων στενών, που ασφαλώς συμφωνούσαμε σε πολλά, και πρέπει να πω, απεδείχθησαν πιστότεροι πολλών συμπατριωτών μου. Και ας με πείραζε ενδόμυχα η ρηχή, επιδερμική, ακόμη κι εκείνη που ξέφευγε από την τουριστική, ματιά. «Με λίγο κρασί, λίγο θάλασσα και τ' αγόρι της», αυτή η τουριστική αναδρομή στα ελληνικά εστιατόρια της Γερμανίας με το σουβλακοειδές γαρνιρισμένο λαχανικά κονσέρβας φαγητό με απωθούσε, αλλά ακόμα περισσότερο απέφευγα τις αποπνέουσες τον μίζερο αέρα του γκέτο ελληνικές κοινότητες. Το χείριστο συναίσθημα όμως μου προκαλούσε η αδιάκριτη και μπάσταρδη ταυτότητα που, για να είμαστε ειλικρινείς, όλοι οι λαοί συνηθίζουν να αποδίδουν σε κάθε αλλοδαπό άτομο, σαν να 'ναι κλώνος όλων των συμπατριωτών του.

Τα καλοκαίρια δεν κατέβαινα στην Ελλάδα. Δούλευα στη μισοάδεια γερμανική επαρχία και τα απογεύματα ξεκουραζόμουν στο δωμάτιό μου. Ένα τέτοιο απόγευμα χτύπησε το κουδούνι μου και κάποιος άγνωστός μου (οι Έλληνες ήμασταν

μετρημένοι στο Ρέγκενσμπουργκ και τους γνώριζα σχεδόν όλους) με ρώτησε στα ελληνικά, αν μπορεί ν' ανέβει. Φυσικά του είπα «ασφαλώς» και εκείνος μπαίνοντας, μου είπε εντελώς αυθόρμητα: «Είδα το ελληνικό όνομα και ήθελα να μιλήσω λίγο τη γλώσσα μου». Μου είπε αμέσως, ότι ήταν ιερωμένος, παρότι φορούσε πολιτικά. Βρισκόταν στη Γερμανία με υποτροφία για θεολογικές σπουδές. Ένας ορθόδοξος ιερωμένος που μελετούσε τον καθολικισμό. Κάναμε πολύ φιλελεύθερες συζητήσεις και τις επόμενες μέρες, ακόμη και για τα στραβά και τα κακώς κείμενα της ελλαδικής εκκλησίας. Ένας ζεστός άνθρωπος, με περισσή καλοσύνη, συμπονετικός, γνήσιος πιστός χριστιανός, καλοπροαίρετος, χαμηλών τόνων, αλλά και πραγματιστής. Ένας φίλος στην ξενιτιά. Ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Ιερώνυμος.

Οι περισσότεροι συμφοιτητές μου προτίμησαν για μεταπτυχιακές σπουδές Παρίσι ή Λονδίνο. Οι Έλληνες φοιτητές, μεταπτυχιακοί ή μη, που γνώρισα εγώ στη Γερμανία είτε προέρχονταν από τη Γερμανική Σχολή Αθηνών είτε ήταν παιδιά μεταναστών. Δεν ανήκα σ' αυτές τις κατηγορίες, αλλά στη Γερμανία, (εκείνης της εποχής) προσαρμόστηκα σε όλα τα επίπεδα: σπουδών, εργασίας, νοοτροπίας. Η ευθύτητα των συναλλαγών μου έλειψε στην επιστροφή, όχι όμως οι ειλικρινείς φιλίες, που διατηρούνται αναλλοίωτες μέχρι σήμερα με εκατέρωθεν ταξίδια, αλλά και με τη ζωντανή επικοινωνία μέσω διαδικτύου.

Έχω επιστρέψει εδώ και 44 χρόνια. Αλλ' απόψε ξαναγυρίζω πίσω με μια βαυαρέζικη μαύρη μπίρα. Γράφοντας και πίνοντας, έφτασα ήδη στα μεσάνυχτα. Πώς πέρασεν η ώρα. Πώς πέρασαν τα χρόνια.